

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

164. szám

MIKLYA ZSOLT

Szótár MMM-játékmódban

ÉRTELMEZÉSI KÍSÉRLET ORAVECZ IMRE
MÁSHOGY MINDENKI MÁS CÍMŰ KÖTETÉHEZ¹

A Máshogy mindenki más lényegi stratégiája a játék, akár nyelvi, képzeleti, akár mozgásos vagy szerkezeti formát öltön. Érdeemes tehát a „felöltt” befogadói stratégiáit bővíteni, és a játék – mint gyermeki létstratégia – felől közelíteni a kötet szövegeihez.

”

„Niki váratlanul lépett az életembe – adja tudtunkra a narratív bevezető írói énje. – ...Még sosem láttam, de azonnal tudtam, hogy ő az. Mosolyogva elem tipegett, és otthonosan helyet foglalt egy padlón heverő szótáron. És azt mondta, hogy most ő itt marad a kutyával. Hogy az ne legyen egyedül a lakásban, amíg én távol leszek. És ezentúl ilyen esetben mindig eljön. Cserébe csak egyet kér. Azt, hogy találjam ki őt. És írjam meg. Olyannak, amilyen.”

Ugye ismerős? Mintha a kis herceg érkezett volna meg újra, ezúttal kislánként. Alakot ölt, beszélni kezd, hiszen szótáron ül. A nyelv kialakulásának konvenciók előtti határsávjában jelenik meg a lírai szerep-én, ahol valahogy minden másképpen működik. A nyelv elsajátításának folyamatában egyfajta nyelvteremtés-teremtődés zajlik, hiszen ahogy Niki levegőt vesz, mozog és gajdol, vagyis él, úgy éli a nyelvben is megmutatkozó érzéki-észleleti, jelentéseket író és átíró jelenlét lüktető pillanatait. Kulcsár-Szabó Zoltán az Oravecz-életművet a '90-es évek közepéig követő tanulmánykötetében a *Máshogy mindenki más* verseit (is) elhelyezi a nyelv keletkezésének határsávjában, az *Egy földterület növénytakarójának változása* (1979) és *A hopik könyve* (1983) mellett.² Az elemzés döntően nem gyerekversként, nem a gyerekvers műfaji jellemzőit vizsgálva foglalkozik a szövegekkel, noha elis-

¹ ORAVECZ Imre, *Máshogy mindenki más*, Móra, Budapest, 1979 – SZEMETHY Imre rajzaival. A könyv második, változatlan szövegű kiadása, Szalma Edit illusztrációival jelent meg a Magvető Kiadónál 2016-ban. Az első kiadás „vagány” zsebkönyvformátuma után az új kiadás „stabilabb” keménynyelvtáblás, színes formát öltött.

² KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Oravecz Imre*, Kalligram, Pozsony, 1996, 116–124.

meri ezek létjogosultságát, és tesz még egy zárójeles megjegyzést: a gyerekversek értelmezésénél nemcsak arról a problémáról van szó, hogy „a gyerekverset is – értelemszerűen – mindig »felnőttek« értelmezik, hanem sokkal inkább arról, hogy a gyerekolvasó stratégiái nem kapnak szerepet ezekben az értelmezésekben”.³ Márpedig a *Máshogy mindenki más* lényegi stratégiája a játék, akár nyelvi, képzeleti, akár mozgásos vagy szerkezeti formát öltson. Érdemes tehát a „felnőtt” befogadói stratégiáit bővíteni, és a játék – mint gyermeki létstratégia – felől közelíteni a kötet szövegeihez. (A játék kedvéért ebbe még a gyerek beszédmódja, gondolkodásának imitációja is belefér.) Amint aktiváljuk a szótárt, amin Niki ül, a versekkel együtt egy játékgyűjtemény nyílik meg előttünk:

Monogramoló

MÁSHOGY MINDENKI MÁS. Ugye ez nem ugyanaz, mint a *Máshogy mindenki más*? Csupa nagybetű, akár név is lehet. A monogramja pedig MMM. Ugyanaz a három betű. Mint a mama vagy a Maci elején. De ott van a Pamiban és az Imiben, és ott van a mostban, a miértben vagy a *csumcsumban* is, de erről majd később.

A három alliteráló „M” a címben – mint névben – nemcsak monogram-értékű, hanem a kötet alaphangját is megadja, lásd bővebben a hangfestésnél. Elég most annyit tudni az *m*-hang ismétlődéséről, hogy „a gyermeki »őshangok« közé tartozik – s nagyon gyakran az első szótagok, szavak pl. »ma-ma-ma« létrehívói, a tudat lecsendesítését eredményezik, nyugtató, lazító hatással vannak.”⁴

Család-soroló – én-forgató

Sosem ment könnyen a bemutatkozás. Mert nem elég a nevem. Nem elég csak annyi, hogy ÉN. Hiszen sokszor más vagyok éppen. És annyiféleképpen. Elég, ha felsorolom:

most törődök apuval,
 most anyu vagyok,
 most megőrjítem anyut,
 most apu vagyok,
 most haragudok nagypapára,
 most nagymama vagyok,
 most idegesítem nagymamát,
 most nagypapa vagyok,
 most könnyelműsködök,
 most Imi vagyok,
 most feleselek,
 most Pisti vagyok,
 most ugatok,
 most Pami vagyok,
 most dörmögök,
 most Maci vagyok

³ Uo. 123.

⁴ BÓDIS Zoltán, *Gyermek, nyelv, költészet*, Új Forrás, 2005/5., 24–32.

A kisgyermek játékos és ismétlődő azonosulása a környezetében élő személyekkel és lényekkel (legyen az élő állat vagy egy játékgúria) valójában az identifikációs és szocializációs folyamat egybefonódó kettős spirálját jelenti. Miközben a gyermek azonosul a másik szerepmintáival, építi és differenciálja önmagát, megtapasztalja önmaga és a másik közötti szerephatárokat, azonközben kapcsolati sémákat, szociális mintákat tanul, amiről tanúskodnak a fenti családsoroló páratlan sorai.

A mondóka a kisgyermek adekvát megnyilatkozási formája és műfaja, amit a népi gyermekmondókák tárháza is igazol bőségével és variabilitásával. Mondókáink egyik formai típusa a soroló, amely halmozó vagy haladványos/fokozó gondolatritmust (paralelizmust) jelent. Többféle funkcióban is hatékonyan működik, lehet pl. számsoroló („Egy – megérett a meggy...”), napsoroló („Hétfőn egy szem makkot lelttem...”), hónapsoroló („Január elől jár...”), hintázó („Egy üveg alma, két üveg alma...”), ujjkiolvasó („Ez elment vadászni...”), felelgetős mese („Egy szem borsót ültettem, / Megette a kismadár. / Hol az a kismadár?”) vagy emberkerajzó, ami az énkép-testséma játékos tanulását szolgálja (az örömszerzés mellett). Ennek szép példáját adja az alábbi mondóka, ahol az azonos szerkezetű szintagmák tagmondatokként ismétlődnek és íródnak emberke-alakká. A strófászerkezet is hasonló, mint a Niki-versekben: a kezdő és záró sor keretében hét sornyi gondolatsoroló következik, a végén csattanószerű szójátékkal:

Úton megyen két karó,
 azon felül nagy hordó,
 azon felül kis hordó,
 azon felül ákom-bákom,
 azon felül szőrösöm-bőrösöm,
 azon felül illom-pillom,
 azon felül két kis domb,
 azon felül sűrű erdő,
 abban lakik siska disznó!

(Hajdú m.)⁵

Nem, nem elég felsorolni, fordítva is ki kell próbálni, hogy ki vagyok. „Kifordítom, befordítom, felfordítom, lefordítom”, mint a kézfejemet a tenyeres játékban. Ellenkező irányba forgatom a mondatokat:

most nem törődök apuval,
 most Niki vagyok,
 most nem őrijtem meg anyut,
 most Niki vagyok,
 most nem haragudok nagypapára,
 most Niki vagyok,
 most nem idegesítem nagymamát,
 most Niki vagyok,
 most nem könnyelműsködök,
 most Niki vagyok,

⁵ Magyar néprajz V., Magyar népköltészet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 598. old. (A gyermekkor költészete / Mondókák, 586–599. old.)

most nem feleselek,
 most Niki vagyok,
 most nem ugatok,
 most Niki vagyok,
 most nem dörmögök,
 most Niki vagyok

A paralelizmus alapesetben gondolatpárhuzamok ismétlődése, aminek halmozó (itt nyolcszor ismételt) esetével a bemutatkozás első részében találkoztunk. Ebből kiderült, ki mindenki lehet Niki, és éppen milyen szerepmintában. (Máskor, más versben majd másik szerepminta következik, és nem is feltétlenül nyolcszor.) Ám kell a kifordítás, a szerepek negatívja is ahhoz, hogy kiderüljön, ebből most mi volt ő, és mi „marad”, ha a szerepmaszkot leveszi. Így jön létre ugyanazon sorok tagadó sorolásával (ellentétes + párhuzamos paralelizmus) és a „most Niki vagyok” szintagma nyolcszoros ismétlésével sajátos névmeghatározása. Az önismétlő „papagájhang” a felnőtt olvasó számára kibírhatatlan vagy nyelvkritikai kételyt ébresztő lehet,⁶ a gyerek számára viszont inkább a ringató (ÉN-ringató) ritmusát idézi és szerepét tölti be. Számára a kritikai attitűd még távoli, az ÉN kialakulásának folyamatát éli, aminek hullámtermészetű periódusai – ismétlődései – vannak, mint a folyó vizének vagy a véráramlásnak.

Érdekes párhuzam Krusovszky Dénes gyerekverskötetetének címadó verse,⁷ amely szintén a soroló mondóka párhuzamos és ellentétes paralelizmusával él, mint versszervező eljárásal. A kötetkezdő *Nem én* című vers Nikiéhez hasonlóan bemutatkozó szerepet tölt be, ahol az én-meghatározás tagadó formában történik: „Ez a kavics nem én vagyok, / ez a kéreg nem én vagyok, / a hőscincér sem én vagyok...” – sorolja 15 „nem-én”-en keresztül, a konklúzióig: „lehet, hogy még nem vagyok semmi, / pedig mindenhol ott vagyok.” A beszélő fiú énképe differenciáltabb, mint Nikié, hiszen már harmadik osztályos iskolás (8-9 éves), aki határozott különbséget tesz szerepazonosulásai során a szerep, az én és a helyzet között, miközben továbbra is mondókaszerűen sorolja, ismétli „már nem”-jeit.

Jelentésbukfenc

Ugye látod már, ki vagyok? Ugye érted? Mert én nem egészen. Még a kézfejemet sem értem. Mit jelent? És ha van kézfej, meg lábfej is, akkor hol a többi? Vagy olyan ez is, mint a fejen átfordulás?

ez a lábfejem,
 ez a kézfejem,

de melyik a bokafejem,
 de melyik a térdfejem,
 de melyik a combfejem,
 de melyik a fenékfejem,
 de melyik a hasfejem,
 de melyik a mellfejem,
 de melyik a karfejem,

⁶ „olvashatatlanság”, vö. KULCSÁR-SZABÓ, *i. m.* 121–122.

⁷ KRUSOVSKY Dénes, *mindenhol ott vagyok* (Magvető, Budapest, 2013)

de melyik a vállfejem,
de melyik a fejfejem

Bukfenc során fejállásból, a fejen átfordulva az egész test gurulva átgördül. A mozdulat-sorban valamennyi testrész azonos intenzitással vesz részt, mégis a fej kerül kulcspozícióba, miközben a két kéz és láb támasztékot, illetve indítólökést ad. A vers szerkezetében is ezt figyelhetjük meg, ahogy a láb-kéz-fej támaszból és kiindulásból a „de melyik” kérdőformulával a jelentés átfordul, és végiggördül a test minden részén, lábtól a fejig, a „fejfej” csattanójáig. Ami a gyerek számára vicces szóismétlés, az a felnőtt számára előbb megmosolyogni való ta-tulológia, de izgalmas létfilozófiai kérdéssé válik rögtön, amint felteszi magának a kérdést: Ki irányítja a fejem? A szövegben kibontakozik a „fej” jelentésének három szintje: 1. a konkrét testrész; 2. egy másik testrész (még mindig konkrét, tapintható) fő része; 3. elvont szinten: valaminek/valakinek a fő (központi) része, irányítója. A harmadik szint szójátékát csak idő-sebb korban értik meg a gyerekek (az impresszumban a „Kilenc éven felülieknek” ajánlás ol-vasható), ám az első két szint bizonyára a kicsiknek is „leesik”, és a játékos ismétlés humor forrásává válik. Miközben előkészíti a fogalmi elvonatkoztatást.

Jelentéshunyó

Hol van a fejfejem? Nem tudom. De lehet, hogy olyan ez, mint a hunyó. Először úgy volt, ahogy apa mondta: Ha „nézek a szememmel, / látok a szememmel”. Ha „nem nézek a szememmel, / nem látok a szememmel”. De „miért látok a szememmel, / ha nézek a szememmel”? És „miért nem látok a szememmel, / ha nem nézek a szememmel”? Erre már nem válaszolt. Aztán kipróbáltam újra, bent a szobában, és ott másképp volt minden. Pont fordítva:

a szobában sötét van

kinyitom a szemem,
most nem látok,
becsukom a szemem,
most látok,

miért látok,
mikor becsukom a szemem,
miért nem látok,
mikor kinyitom a szemem,

miért látok,
mikor nem látok,
miért nem látok,
mikor látok

A „fejfej” a nyelv által teremtett, a költő-beszélő képzeletében és nyelvében létező, ami a befogadó nyelvben és belső képi világában létezik majd tovább. „A nyelvertertés egyben nyelvtanulás is” Niki számára, aki egyfajta „nyelvmágiát” művel: „Amit... kimond, az létezik is, sőt csak az és csak úgy létezik.”⁸ De ha a fejfej létező, lehet-e látni? Hogy lehet látni?

⁸ KULCSÁR-SZABÓ, *i. m.* 120–121.

A látni / nem látni paradoxonja már a Bibliában megtalálható a „látván nem látni” elvében. Jézus Ézsaiás prófétát idézi: „Hallván halljatok, de ne értsetek, / látván lássatok, de ne ismerjete!” (Ézs 6,9) De a „hallván hallani – látván látni” formulát is tagadóra fordítja: „Azért beszélek nektek példázatokban, mert látván nem látnak, és hallván nem hallanak, és nem értenek.” (Máté 13,13) A vakon született ember meggyógyítása után pedig ezt mondja: „Én ítéletre jöttem e világra, hogy akik nem látnak, lássanak, és akik látnak, vakká legyenek.” (János 9,39) Létezik tehát látás, ami fizikailag működik ugyan, a lényegyet tekintve viszont nem. Mert a lényegyet csak belső látással (együtt) veszi észre az ember. És itt már a „róka” titkánál vagyunk: „jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.” (Antoine de Saint-Exupéry: *A kis herceg*)

A belső képi reprezentáció a kisgyermek felfedezései közé tartozik, ami Nikinek egyfajta heuréka-élményt jelent. Persze az ő „lényeglátása” még nem elvont, szimbolikus, mint a felnőtté. De a képzeletében-nyelvében élő képek és szavak létezőbbek lehetnek a számára, mint a tapasztalati valóság képei és fogalmi kliséi. A gyermek észlelése „szívvel” – vagyis teljes személyiséggel történik, ezért komplexebb, „lényegibb” és valóságosabb, mint a pusztán fizikai észlelés.

Tükörhunó

Nézni és látni nyitott szemmel és behunyt szemmel is lehet, ezt már tudom. De csak a saját szememmel tudok nézni, és csak a saját szememmel tudok látni. Akit látok, az ugyanaz, mint akit ő lát, ha tükörbe néz? És ha én nézek tükörbe, az ugyanaz, mintha ők néznek engem?

nézek a szememmel,
és látom anyut,
de anyu nem látja anyut,
nézek a szememmel,
és látom aput,
de apu nem látja aput,
nézek a szememmel,
és látom nagymamát,
de nagymama nem látja nagymamát,
nézek a szememmel,
és látom nagypapát,
de nagypapa nem látja nagypapát,
nézek a szememmel,
és látom Imit,
de Imi nem látja Imit,
nézek a szememmel,
és látom Pistit,
de Pisti nem látja Pistit,
nézek a szememmel,
és látom Pamit,
de Pami nem látja Pamit,
nézek a szememmel,

és látom Macit,
de Maci nem látja Macit,
én mindenkit látok

„Hiába fürösztyöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat.” József Attila sorai *Nem én kiáltok* című verséből nem véletlenül váltak aforizmává. Az én-tudat kialakulása a másikkal kötött, a másik visszajelzései, tükörszerepe által ismerem fel az én-határokat és éntulajdonságokat is. Niki pásztázó tekintete az őt körülvevő személyek észlelésével határozza meg újra és újra magát, vagyis én-pozícióját, aki „mindenkit lát”, még magát is, az „ÉN”-t. Ám gyermeki elszólásai az „anyu nem látja anyut” változatainak sorolásával arra mutatnak rá, hogy aki Niki számára anyu, apu, nagymama, nagypapa, Imi, Pisti, Pami, Maci – vagyis „ő” – az nem ugyanaz, mint anyu, apu, nagymama, nagypapa, Imi, Pisti, Pami, Maci számára, hiszen ők mind „én”-t látnak. Az „én” és az „ő” különbözősége válik itt is heuréka-felismeréssé, mint a biciklis versben.

Sokszorozó

Ha káprázik a szemem, és két Pamit látok, akkor hány Pami van? És ha lát engem Pami és Imi és apu, akkor hány Niki van? Ők ugyanazt a Nikit látják, aki én vagyok? Vagy mindenkinek más Niki vagyok, akármit csinállok is?

anyu föltesz a biciklire,
apu föltesz a biciklire,
nagymama föltesz a biciklire,
nagypapa föltesz a biciklire,
Imi föltesz a biciklire,
Pisti föltesz a biciklire,

és én mindenkinek külön leesek

A játékos önismeret „létfilozófiai vers-gondolatát” válik, ahogy az ÉN-Ő relációban annyi ÉN-változatot feltételez, ahány Ő-vel kapcsolatba lép az adott szituációban. Az ismétlődő helyzet, látszólagos azonossága ellenére, nem jelent teljes én-azonosságot is, hanem annyi ÉN¹, ÉN²... ÉN⁶ (pontosabban ÉN^{anyu}, ÉN^{apu}... ÉN^{Pisti}) keletkezik, ahány személy számára „külön” leesek Niki. „Ő maga esik le minden alkalommal, de ha már kapcsolatba lépett az előbb felsorolt emberekkel, akkor azok ugyanúgy átérzik, megijednek, komolyan veszik az ő leesését, tehát külön-külön jelentőségre tesz szert az ő leesése” – állapítja meg recenzójában Turcsány Péter. A tudat tehát egyberendezi a keletkező „külön” énképeket, hiszen Niki marad, aki mindenkinek leesek, mégis differenciáltabb lesz az énkép a hatféle leesessel, mintha azonnal sikerült volna a biciklizés.⁹

A már említett Krusovszky-kötet (*mindenhol ott vagyok*) 8-9 éves beszélője számára a „külön-külön” már differenciáltabb, de ugyanolyan „létfilozófiai” probléma marad. Különös hangulatú hasonlatok sorolásával mutatja meg az este – mint hangulatgyűjtő-fogalom – sokféle karakterét, ami mind személyes élmény, s a végén ebben a gondolatban összegződik:

⁹ Vö. TURCSÁNY Péter, *A gyereklogika tisztítótűzében = A mérleg közepén I-II*, Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 2001, 400–402. old.

Olyan az este, pont olyan,
hogy együtt van minden
külön-külön.

Fogyasztó

Ne hidd, hogy ez mindig ilyen egyszerű. Leesni, aztán felállni könnyű. Mindenkinek. De megfázni, megbetegedni? Olyankor lázas leszek, és le is fogyok. Akkor én fogyok, és el is fogyok?

most bent vagyok,
most gyerek vagyok,

most kimegyek,
most mi vagyok,
most megfázok,
most mi vagyok,
most megbetegszek,
most mi vagyok,
most belázasodok,
most mi vagyok,
most félrebeszélek,
most mi vagyok,
most meghalok,
most mi vagyok

A halál már a kicsi gyereket foglalkoztatja, amit az énkép betegség során bekövetkező változásaival analóg módon fog fel. A bent-kint ellentétpár a benti védett világot állítja szembe a kinti világ egészségre veszélyes voltával. A kimegyek → megfázok → megbetegszek → belázasodok → félrebeszélek → meghalok sora a gyerek számára fokozódó veszteséget jelent, de nem igazán az egészségéből (ami a felnőttet aggodalommal tölti el), hanem az énképéből. Ha ezt is, azt is elveszítem, akkor belőlem mi marad? – fogalmazhatjuk így is a „most mi vagyok” kérdését. A halál én-vesztést jelent? A betegség én-lefokozódást? Ezért a „mi” kérdőszó, és nem így hangzik a kérdés: „most ki vagyok”?

Jelentésfogó

Legjobb, ha vigyázok magamra. Mindenemre, külön. Legjobb, ha fel is sorolom. Csak a végét nem érem utol:

vigyázok a fejemre,
vigyázok a vállamra,
vigyázok a mellemre,
vigyázok a karomra,
vigyázok a kezemre,
vigyázok a hasamra,
vigyázok a fenekemre,
vigyázok a combomra,
vigyázok a térdemre,

vigyázok a lábamra,
de nem tudok vigyázni a lábujjamra,
mert a lábujjam messze van

A testséma már ismert Niki előtt. Hibátlanul fel tudja sorolni minden testrészét. De hogy lehet rájuk vigyázni együtt, mikor külön-külön annyira mások, hogy van, amit el sem ér az ember, csak ha lehajol? Mert azért guggolni tud, lehajolni tud, nem olyan ügyetlen ez a Niki. Csak a mondóka kedvéért vigyáz magára „külön-külön”? Hogy végigsorolhassa a hallott új kifejezéssel újra? Hiszen a „vigyázz magadra” legalább tizenegyszeres vigyázást jelent, és a vége úgyszólván az, hogy van, amire nem tud vigyázni az ember. A mondóka fejtől lábbig haladó sorolója a lábujj csattanójában fejeződik be élőbeszédszerűen, ezzel is fokozva a kontraszthatást.

Harapófogó

Ha már a vigyázásnál meg a lábnál tartunk, tényleg jó lesz vigyázni. Különben orra bukik az ember. Jobb rendszeren megnézni, miket mondanak:

anyu azt mondja,
nézzek a lábam alá,
különben elesek,

nézek anyu lába alá,
nézek apu lába alá,
nézek nagymama lába alá,
nézek nagypapa lába alá,
nézek Imi lába alá,
nézek Pisti lába alá,
nézek Pami lába alá,
nézek Maci lába alá,

de nem nézek a magam lába alá,
mert akkor elesek

A kisgyermek nyelve még a konvencionális nyelvhasználat előtti, szavait, kifejezéseit, viszonyait még nem „interiorizálta”, hisz még a nyelvtanulás elején van, amikor minden új. A szavakra, frazémákra ugyanúgy csodálkozik rá, mint a dolgokra, helyzetekre. Így válik egy-egy új kifejezés – adott esetben egy szólás – a játékos nyelvtanulás tárgyává.¹⁰

Ez a szó- és szólásmagyarázó szövegtípus gyakran keretes szövegszerkezetben jelenik meg, ami három részre tagolja a verset (legtöbbször sorközt is hagyva a részek között). Az 1. rész fogalmazza meg a szó-tételt, élőbeszédszerű szabad vers formában, itt három sorba törve. A 2. részben jön a kifejezés próbája a konkrét jelentésnek megfelelően, a soroló logikájával és a mondóka szövegtípusával. Itt a megszokott rendben, az ismert személyek során végighaladva. A másképp kódolt konkrét cselekvés halmozása már önmagában humor forrása a felnőtt számára. A 3. rész a csattanó, szintén élőbeszédszerű megfogalmazással, éles jelentéskontraszttal. Ami a konkrétan értett jelentésszinten is ellentétet fejez ki, tehát jogos, a felnőtt szintjén viszont a konkrét és elvont fogalmi szint ellentétére mutat rá, amivel kiközösíti

¹⁰ KULCSÁR-SZABÓ, *i. m.* 119.

a jelentéseket a megszokott sémából. Ez egyszerre humor és irónia forrása, utóbbi a felnőtt befogadó szembesülése nyelvhasználatának sematizmusával, és akarva-akaratlanul nyelvkritikai álláspontot jelent. A „harapófogó” tehát két élőbeszédszerű szövegegység közötti soroló-mondóka elhelyezésével keletkezik, ahol a soroló monotonája növeli a feszültséget, míg végre „elkapja” a jelentést.

Hasonló keretes és soroló szerkezettel találkozunk az ún. „svéd gyermekversek” között.¹¹ Siv Widerberger *Susanna* című versében a keret 1. része és a 2. soroló rész sorköz nélkül áll, míg a befejező csattanó egy fordulattal és sorközzel különül el. A fordulat az „ott” sematikus jelentésének váratlan belső tartalmát tárja fel a két gyerek közötti játékirtó dominanciaharc formájában. Idősebb gyerek beszél, már iskolás, így az ő szájából a soroló nem a mondóka mágiájával, sokkal inkább a(z indulat)fokozó gondolatritmus feszültség-növelő erejével hat:

Susannáéknál voltam
néhány napig.
Ott aludtam.
Ott ettem.
Ott játszottam.
Ott tanultam.

Nemsokára Susanna jön hozzánk.
Akkor én fogok egész nap biciklizni,
és hagyom, hogy Susanna loholjon mellettem.

Szófejtő-jelentésszaporító

A szavakat is ki kell próbálni, mint az új játékot vagy a biciklit. Egy szóról nem esek le olyan könnyen, mégis mindig más lesz belőle.

anyu főz,
megfőzi a húst,
megfőzi a krumplit,
megfőzi a tésztát,
megfőzi a tojást,
megfőzi a levest,
megfőzi a főzeléket,
megfőzi a tejbegrízt,
mindent megfőz,

de engem nem főz meg,
mert én így is ennivaló vagyok

A szavak – akár a leghétköznapibbak is – biztosan azt jelentik, amit? Ami a felnőttnek magától értetődő jelentésséma, az a gyerekeknek új. És lehet, hogy furcsa, nem olyan magától értetődő. „Miért hívják a széket / éppen *széknek*? / Miért mondjuk a késre, hogy *kés*, / és honnan tudjuk, hogy a boglya *boglya*?” Kérdezi Britt G. Hallquist *Miért* című versének „svéd gyerek” beszélője

¹¹ *Ami a szívedet nyomja*. Mai svéd gyermekversek, Válogatta és fordította TÓTHFALUSI István, Móra, Bp., 1975



(*Ami a szívedet nyomja*). Niki a hétköznapi, egyértelműnek tűnő szavak játékba hozásával „szaporítja” a jelentésrétegeket. Hiszen húst, tésztát vagy tejbegrízt főzni nem ugyanaz, mind „külön” főzés, és konkrét szinten egészen mást jelent. A fogalom elvont szintje ebből a sok tapasztalatból áll majd össze (szintézis), illetve vonódik el (absztrakció). Most még csak szaporodik a tapasztalat. Eljut ugyan a „minden”-ig, de rögtön szembe is fordul vele: „engem” nem kell megfőzni, hiszen „ennivaló” vagyok. „Milyen ennivaló kislány!” – halljuk a szomszéd néni vagy nagymama hangján, és csatlakozunk Niki „félre” értéséhez. Efféle nyelvi kannibalizmust el sem tudnánk képzelni, ha nem Niki szemével néznénk a dolgokat.

Míg anyu főz, apu mit csinál? Mit csinálna, hát javít. De az sem olyan egyszerű.

apu javít,

megjavítja az autót,
 megjavítja a tévét,
 megjavítja a rádiót,
 megjavítja a húsdarálót,
 megjavítja a kávéfőzőt,
 megjavítja a vasalót,
 megjavítja a hajsütőt,
 megjavítja a játékot,

de engem nem javít meg,
 mert én javíthatatlan vagyok

„Anyu főz” – hangzik a gender kérdéseket is felvető kijelentés. S hogy teljesebb legyen a nemi sztereotípiá, hasonló „szófejtő-jelentésszaporító” játékként jön a párvers: „apu javít”. Ugyanaz a logika: jelentésrétegek egymáshoz fűzése, majd kifordítása a „javíthatatlan” konkrétan értett, de elvontan csattanó kifejezésével. Nem az a kérdés, hogy a főzés női munka vagy a javítás férfi munka-e. Hisz ez is elvonatkoztatás, a felnőtt dilemmája. Nikinek konkrét megfigyelései és dilemmái vannak. És ha anyu főz és apu javít, az úgy van. Hiszen anyu hétféleképpen is tud főzni, apu nyolcféleképpen is tud javítani. És én anyunak ennivaló, apunak mégis javíthatatlan vagyok. Ez itt a kérdés – mondja Niki.

Kiss Ottó, aki az ún. „svéd gyerekvers hagyomány” egyik markáns magyarországi képviselője, *Ne félj, apa!* című kötetében¹² alaposan körüljárja az apaszerep, és kisebb mértékben az anyaszerep kérdéseit. Az apa csetlő-botló figurája a javítás „módosulásában” is megmutatkozik. *Apa mindent megold* című verse az „apu javít” egyfajta továbbírásának is tekinthető, ahol nemcsak a szerkezet és logika, hanem a téma is párhuzamos:

Apa mindent megold,
 gyurmából kutyát csinál,
 dobozból ruhásszekrényt,
 kirakja az összes kirakóst,
 visszanyeszi a lufit,

¹² Kiss Ottó, *Ne félj, apa!* (Móra, 2016) – lásd még a *Csillagszedő Máriaó* (Móra, 2002) és az *Emese almája* (Pagony, 2006) című kötetek óvodás kislány és kisfiú beszélőjét.

apa mindent megold,
szétjavítja a legót.

S noha a javítással analóg kreatív „ezermester apaszerep” a szövegben „mint a férfiaknak tulajdonított, ügyességet és fizikumot előfeltételező cselekvés” jelenik meg,¹³ Kiss Ottó apafigurája is „eseti”, konkrét, ahogy a „minden” után felsorolt esetek is mutatják. Az elvont, „gender”-szint a felnőtt számára lesz problematikus, a beszélő gyerek konkrét eseteket észlel és sorol.

Másmondások

Nem értem, hogy lehet, hogy mindig mást értek, mint amit mondanak. Pedig ki is próbálok. Mégis más lesz belőle.

Pami kapar,
kikapar engem a föld alól,
ahová akkor bújtam,
mikor bepisiltem az oviban,
és anyu azt mondta,
hogy ő szégyenében a föld alá bújna

Felnőttként gyakran olyanokat mondunk, aminek a konkrét jelentésébe bele sem gondolunk, fel se fogjuk, mi sül ki belőle. Lám, ez az utóbbi tagmondat is képes beszéd, és a konkrét szintje közelebb áll az „anya főz” típusú gondolkodáshoz. Ám az „ennivaló kislány” kismiska ahhoz képest, hogy „föld alá bújna szégyenében” anyu. S amikor a szégyen eluralkodik a gyereken, a „bújna” feltételes módja kijelentőre változik. Nem csoda, ha a soroló sorjátéka is elmarad, ebben a szólásmagyarázatban már nem kap szerepet csak az élőbeszédszerű keret, a tétel és kifordítása, gyermeki értelmezése. Aforisztikus tömörségű, epigrammaszerű rövid vers keletkezik, ami többször is előfordul, bár nem ez a kötet legjellemzőbb versformája.¹⁴

Pisti azt mondja,
hogy a hasára üt,
és mond egy számot,

én is a hasamra ütök,
de nem mondok semmit,
mert fáj

Máspacsi

Pisti a testvérem, és ő az erősebb. Amikor „Vadölő”, „nem enged ki a folyosóra”, mert „ő az egyetlen fehér ember a vadonban”. De én vagyok az okosabb, mert ha nem akarom látni, „le-

¹³ HERCEG-SZÉP Szilvia, *Apa mindent megold*, Kulter.hu, 2016.08.14., <http://kulter.hu/2016/08/apa-mindent-megold/>

¹⁴ Kiss Ottónál válik majd, többek között, dominánssá ez a verstípus. Pl.: „Apa szerint én vagyok / a legszebb lány a világon. // Persze, elhiszem neki, / de azért tudom, amit tudok: / láttam, hogy anyát is ölelgeti.” (*A legszebb = Ne félj, apa!*, Móra, Bp., 2016, 24. old.)



hunyom a szemem... és tényleg nem látom”. Ha piros pacsit játszunk, mindig az én kezem pirosabb. Ha lábpacsit játszunk, az egyformán fáj:

Pistinek adom a jobb lábamat,
 Pisti rálép a bal lábával,
 és nekem fáj,
 Pisti nekem adja a jobb lábát,
 én rálépek a bal lábammal,
 és Pistinek fáj,
 Pistinek adom a bal lábamat,
 Pisti rálép a jobb lábával,
 és nekem fáj,
 Pisti nekem adja a bal lábát,
 én rálépek a jobb lábammal,
 és Pistinek fáj,

Pisti visszaadja nekem a jobb lábamat,
 én visszaadom Pistinek a jobb lábát,
 Pisti visszaadja nekem a bal lábamat,
 én visszaadom Pistinek a bal lábát,

és marad minden a régiben

Megérkeztünk a nonszensz határára. Ez a „bárgyú” ismétlés már annyira idegesítő és bizarr, hogy nekünk, az olvasónak fáj. S mielőtt elkezdjük bogozni a gordiuszi csomót, hogy most akkor hol kinek a lába „identifikus”, a negyedik kereszteződés után leesik a tantusz: játék az egész, jutalma a fájdalom, mikor az oldalunkat fogjuk a nevetéstől.

A nonszensz világa közel áll a gyerekekhez, akik „azonnal értik”. Nem kell körülményes magyarázat, hiszen a logikája képtelen, értelmetlen, vagy az értelem határát súroló. Niki ismétlései is a felnőtt idegeire mennek, de ő nem törődik vele, gajdol tovább. Olykor valóban túllépve az értelem – jelentés – határán is:

ma kitaláltam egy új szót:
csumcsum

egész jó szó,
 csak még új,
 és nem tudom,
 mit jelent,
 azt majd holnap találok ki

A fenti vers rokonságot mutat a limerick műfajával is. Attól, hogy nem kötött ritmusú és nincsenek rímei, tehát nem a rímek szójátékában hordozza a csattanót, még érvényes rá a limerick több fontos tulajdonsága: „1. rendkívül tömör, 2. rendkívül bájos, 3. rendkívül bárgyú, 4. következőképpen rendkívül idegesítő”.¹⁵

¹⁵ GERGELY Ágnes, *Pompóné avagy a nonszensz költészet avagy egy interdiszciplináris képződmény mint a létstruktúra metadiegetikus paradigmája*, Nagyvilág, 1998/3–4, 257–269. old.

A gyermekmondókák gyakran értelmetlen szavakat ismételve a játékdalokban és kiszámolóokban, pl. *Apa-cuka, fundaluka; Éni, péni, jupiténi; Ekete-pekete-cukota pé...* Itt már a nonszensz forrásvidékén vagyunk, amikor a hangzás, a mondás ritmusa felülírja az értelmet, a jelentést. Jurij Lotman szerint az autokommunikáció – az ÉN-ÉN csatornán történő belső beszéd – egyik legtisztább esete a „jelentés nélküli gyermekmondóka”, melynek során a személyiség érik, átalakul.¹⁶ Mi lenne alkalmasabb erre, mint a gyermek személyiségfejlődése, aminek folyamatát a hagyományos kultúrákban végigkísérték a mondókák.

Niki sorozatos ismétléseivel is átlépi az értelem határát – nem csak a csumcsummal –, hiszen a felnőtt (olvasó) „agyára megy”. Így „olvashatatlan” nyelve a nonszensz, a „jelentés nélküiség” regiszterévé válik, és nem „szétírja” vagy „semmíti” a jelentéseket, hanem szüntelen játékba vonva haladja meg azokat. Így jut el ÉN-magához és MÁS-magához is.

Másnevek

A neved mit jelent? És hány neved van? Melyik az igazi?

anyu máshogy Erzsí,
apu máshogy Pista,
nagyamama máshogy Bözsi,
nagyapapa máshogy Imre,
óvó néni máshogy Icu,
szomszéd néni máshogy Anikó,
doktor bácsi máshogy Viki,
postás bácsi máshogy Laci,
boltos néni máshogy Marika,
trafikos bácsi máshogy Gyuszi,
máshogy mindenki más

Niki neve csupán a bevezető narratíva első mondatában – „Niki váratlanul lépett az életembe” – és az „idegesítő”, nyolcszor ismételt „most Niki vagyok” állításban szerepel a bemutatkozó versben, a kötet elején. Mindenütt ő beszél, de a nevét többet nem mondja ki. Csak más nevét. Mondhatnánk így is: másneveit sorolja. Hiszen mindenki ő. Miközben mindenki más. Hiszen ha „anyu máshogy Erzsí, apu máshogy Pista”, és sorolhatnánk a trafikos bácsiig és azon is túl az ismerősök szerep- és személyneveit, akkor miért ne lehetne Niki annyi minden és mindenki? Hiszen ezért van az egész sorolás, nem?

Alak-másoló

Ha mindenki más, én is más leszek. Másolni jó, és ilyenkor annyiféle lehetek, amennyit meg nem unok.

a szobába megyek,
és szoba leszek,
és anyu fölپorszívóz,

¹⁶ Jurij LOTMAN, *A kommunikáció kétféle modellje a kultúra rendszerében*, = *Kultúra, szöveg, narráció. Orosz elméletírók tanulmányai*, szerk.: KOVÁCS Árpád és V. GILBERT Edit, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 1994., 16–43. old.

a folyosóra megyek,
 és folyosó leszek,
 és anyu fölsöpör,
 a konyhába megyek,
 és konyha leszek,
 és anyu fölmos,
 a fürdőszobába megyek,
 és fürdőszoba leszek,
 és anyu föltöröl,
 és szép tiszta leszek

A „tiszta” konkrét jelentésén túl a felnőtt számára úgy is érthető, mint „rendeltetészerű”, amikor egy helyiség megfelel a céljának, de úgy is, mint amikor a jelentések tárgyakkal azonosak, és a szoba=szoba, a folyosó=folyosó, a konyha=konyha, a fürdőszoba=fürdőszoba, és anyu is anyu. Ám ez az „igen-igen, nem-nem”¹⁷ szóidentitás nem megy másként, minthogy a gyerek azonosul a tárggyal, eggyé válik vele. A szó- és jelentésidentitás alapja a teljes bevonódás, azonosulás. A gyerek utánzó szerepjátékai ezt az egzisztenciális elsajátítási-tanulási módot jelentik, ennek során tisztulnak meg a szavai és jelentései is, vagyis ő maga.

És ha már elég volt annyi másnak lenni, másnak is megengedem, hogy más legyen. Főleg Macinak:

Maci mosogat,
 elmosogatja anyu bödönét,
 és anyu örömeben méz lesz,
 elmosogatja apu fazekát,
 és apu örömeben méz lesz,
 elmosogatja nagymama lábasát,
 és nagymama örömeben méz lesz,
 elmosogatja nagypapa tálát,
 és nagypapa örömeben méz lesz,
 elmosogatja Imi köcsögét,
 és Imi örömeben méz lesz,
 elmosogatja Pisti bögréjét,
 és Pisti örömeben méz lesz,
 elmosogatja Pami tányérját,
 és Pami örömeben méz lesz,
 és Maci összegyűjti a sok
 tiszta edénybe a mézet

A játékköröm létörömmé válik a mézzé válás képeiben. „Elolvad a boldogságtól” – szoktuk mondani. „Mézzé válik az örömtől” – szól Niki képes beszéde. És Maci – az örök Micimackó – összegyűjti a sok tiszta edénybe a mézet – Niki folyékony örömmé vált szeretteit – és min-

¹⁷ Lásd a bibliai „nyelvfilozófia” alapigéit az állítás megerősítéséről: „legyen a ti igenetek igen és a ti nemetek nem” (Jakab 5,12; vö. Máté 5,37).

denki azonos lesz önmagával – a mézzel – egy játékpillanatra. A méz-azonosság abban is kifejeződik, hogy az ismétlés logikájából fakadó ön- és ragrímek után egy „tisztább” rím szó zárja a verset: a „méz lesz” sorra a „mézet” felel.

A fenti két „alak-másoló” verset az átváltozásokon túl az is rokonítja, hogy a felsorolás végén nem ellentétes, kiforgató jelentésű csattanó, hanem összegző gondolatszintézis található. Ez is kiemeli ezt a nyelvi-logikai eljárást a kötet többségi ellentétező-rendjéből, s így kap a „tisztá” megerősítő többletjelentést.

Hangfestés

Festettél már az ujjaddal vagy a tenyereddel? Érdemes kipróbálni, mert a festéknek puha, selymes a tapintása. Olyan, mintha nyáron a tócsában pacsmagolnál. És festettél már a nyelveddel? Nem úgy, hogy a festékebe dugod, hanem úgy, hogy a hangokba. A nyelvfestés hangokkal történik. Mint a csumcsum-ban, ahol három hang ismétlődik. Vagy a gyufás versben, figyelj a „m” hangokra:

most gyufa leszek,
és **meggyújtom magam**,
de anyu elfúj,
és a **mérge**re üt,
most tú leszek,
és lenyele**m magam**,
de anyu kikakiltat,
és a fokom**ra** üt,
most kés leszek,
és **megszúrom magam**,
de anyu elvesz,
és a nyele**m**re üt,
most gázcsap leszek,
és **megnyitom magam**,
de anyu elzár,
és a nyílásom**ra** üt,

most **sem**mi se leszek,
és **sem**mit se csinálok,
és **nem** akarok többet **m**eghalni,
mert **m**ár fáj anyu keze

A gyerek „az elvont fogalmak helyett a különböző érzékterületek legszélesebb köréből meríti a nyelvi megjelenítő egységeket.”¹⁸ Az „érzéktítés” egyik költői eszköze a hangfestés, bizonyos hangok gyakoribb használata, ismétlése és összezsengése. Ez olyan érzelmi-hangulati-képzleti többletet ad a szónak, ami a jelentéssel is egyenértékű vagy azt helyettesítő lehet.

A kötet verseiben a szintagmák ismétlődésével a fonémák is ismétlődnek, ami sajátos hangfestést eredményez. Ám azokban a versekben is fontos szerepet kap ez a költői eljárás,

¹⁸ BÓDIS Zoltán, *Gyermek, nyelv, költészet*, Új Forrás, 2005/5, 24–32. old.



ahol nemcsak a szintagmaszerkezet ismétlődéséről van szó, hanem az ismétlődés szöveg-szinten is változatosabb. A „most gyufa leszek” kezdetű vers a jelentésárnyaló hangfestés szép példáját adja, a monoton hangzóiismétlés mellett. Mintha itt mormoló, morgoló hanglejtési többletjelentéssel bírna, a már említett „ma-ma-ma” csendesítő, nyugtató hatása mellett. Bár az is lehet, hogy a mormogás lényege éppen ez: (ön)csillapító hanghatás.

Azokban a sorokban van a legtöbb „m”, ahol „rosszat” tesz Niki alakmása: meg akarja semmisíteni magát. A „lenyelem magam”, „megszúrom magam”, „megnyitom magam” (egy híján) 2×2 „m”-je a két „semmi”-ben tér vissza a vers záró szakaszában, de nem a szavak elején és végén, hanem középen. A torlódó „m”-ek fokozzák a „most már elég volt” hatást. Anyu válaszában is mindig ott a „m” (és fáj, ahogy találkozik az „üt” szóban a „t”-vel). A szintézisgondolat summája a semmi felszámolása, a „semmi se” és „semmit se” 2×2-szeres tagadása után lassan kitisztul a kép, anyu keze fáj, de megszabadult a sok „m”-től. (Játékból is megárt a sok, tanulja Niki.)

Érdekes megfigyelni egyébként, hogy a „m” hang gyakorisága az egész kötetre nézve a legjelentősebbnek tűnik, nem véletlen tehát a cím MMM alliterációja sem. Már metatextusként megadja az M-festés alapkódját.

Szóvóda

Már nagy vagyok, óvodába járok. Az óvodában minden óvoda. Akárhova megyek, óvoda van, sehol sem otthon. Persze, mert itt nem én vagyok otthon, nem is anyu, apu, Pisti vagy Pami, hanem az óvó néni. Én otthon akkor is jobban érzem magam.

óvónéni otthona

óvókonyhában óvóételt főz óvónéni,
 óvoszobában óvókönyvet olvas óvóbácsi,
 óvófolyosón áll az óvófogas,
 óvófürdőszobában van az óvóvécé,
 óvóvirág nő az óvócserepben,
 óvóra óvóidőt mutat az óvófalon,
 óvófüggöny lóg az óvóablakon,
 óvótányérból óvótejet iszik az óvócica,
 óvoszekrényben óvóruhát rág az óvógérke
 óvóhangon beszél óvóbácsival óvónéni,
 óvópuzsit ad óvónéninek óvóbácsi,
 óvógólya hozza az óvógyereket

Babits Mihály *Fekete országában* minden – a szó is – fekete. Így a hangfestés hatásmechanizmusa a szó- és fonémaismétlésen túl jelentésismétléssel is bővül. A vers így kezdődik:

Fekete országot álmodtam én,
 ahol minden fekete volt,
 minden fekete, de nem csak kívül:
 csontig, velőig fekete,
 fekete,
 fekete, fekete, fekete.

Fekete ég és fekete tenger,
fekete fák és fekete ház,
fekete állat, fekete ember,
fekete öröm, fekete gyász,
fekete érc és fekete kő és
fekete föld és fekete fák,
fekete férfi, fekete nő és
fekete, fekete, fekete világ.

Az óvó-versnyelv a *Fekete országgal* rokon, terhelt hangulatú, már-már nyomasztó óvóvilágot fest elénk. Óhatatlanul is eszébe jut róla a felnőttnek az „óvóhely”, ami további baljós jelentéssel bővíti számára a verset. A gyerek számára viszont a mély és hosszú „ó” hangzók és a vijjogó „v”-k ismétlése szirénázó mentőt idézhet, vagy szirénázó felnőttet akár. S ha nem ilyen végletes a befogadói élmény, akkor is érezheti a gyerek, hogy valami nem stimmel ezzel az óvózással. A szülő könnyen félresöpri a problémát, hogy a gyereke nem feltétlenül érzi magát jól az oviban. Pedig ez az első hivatalos közeg, amivel tartósan találkozik (hacsak nem járt bölcsődébe, vagy nem érte hospitalizációs hatás), és akárhogy próbálkozik, az óvoda mégsem otthon. Mert az otthon apu és anyu, nagypapa és nagymama, Imi és Pisti, Pami és Maci, és mind a többi, aki még Niki lehet. Mert ő akkor van otthon, ha más lehet, ha másba bújhat, ha a másikkal való szimbiózis lehetséges. Az óvó-hely ezt már nem feltétlenül engedi meg, és első hivatalos elválasztó-helye a környezetével szimbiotikus egységet élő kisgyerekeknek, aki akár könnyen veszi az akadályt, akár nehezen, mindenképpen az első eltávolított gesztusrenddel találkozik.

A világgal, környezettel való szimbiotikus egységet őrző mondókakincsünk óvoda nélküli korokban született, amikor a gyermek szocializációja a nagycsalád kötelékében, a felnőttek körül zajlott. Modern korunk paradoxonja, hogy miközben a gyermeket helyezi középpontba, igyekszik minél hamarabb leválasztani a szülőket terhelő szimbiózisból, gyakran pótolhatatlan hiányokat ültetve el ezzel a gyerekekben. Nikivel nincs baj, mondhatnánk, világa „idilli”, a fenyegető személytelen is csak itt-ott kandikál be a réseken, és a játék megvédi úgyis, lám, az óvóhelyből is óvóvilágot teremt. De azért a paradoxon ott lebeg, címként is kiemelve – „óvónéni otthona” – a feje felett. Érdeemes megjegyezni, hogy ez az egyetlen valódi cím a kötet versei előtt (a kötet címet kivéve), ami jelentésileg is elkülönül a szöveg többi részétől. Ám ez is játszik, mert nemcsak paradox helymeghatározásával, hanem alliteráló o-ó hangfestésével is megadja az alaphangot.

Körlánc

Maradnék inkább otthon. Akkor is, ha

anyu úgy csinál, mint apu,
apu úgy csinál, mint nagymama,
nagymama úgy csinál, mint nagypapa,
nagypapa úgy csinál, mint Imi,
Imi úgy csinál, mint Pisti,
Pisti úgy csinál, mint Pami,



Pami úgy csinál, mint Maci,
 Maci úgy csinál, mint anyu,
 csak én csinállok úgy, mint én

A családi kapcsolatháló láncalakzatot ölt. A költő a láncmesék, a mondatláncot alkotó játékok logikájával fűzi egymáshoz a sorokat. A lánckapcsolódás előre halad: minden sor utolsó szava a következő sor első szava; csak a végén, a csattanóban alakul ki önkör: „csak én csinállok úgy, mint én”. Niki az autokommunikáció, az ÉN-ÉN-kommunikáció lényegét mondja ki, és gyakorolja is, a mondókázás az ő világa. Akkor is, ha furcsa és bizarr.¹⁹

Akkor is, ha

anyu megeszi aput,
 nagymama megeszi anyut,
 nagypapa megeszi nagymamát,
 Imi megeszi nagypapát,
 Pisti megeszi Imit,
 Pami megeszi Pistit,
 Maci megeszi Pamit,
 én megeszem Macit,

és jól együtt lesz végre a család

A szimbiózisnak is vannak határai, ismeri fel Niki. A család sem mindig idilli: ha nem tiszteljük egymás határait, ha bekebelezzük egymást, az nem azonos sem az összetartozással, sem a családi kör békéjével. Akkor a család önmaga paródiája, mint Kukorelly Endre *Samunadrág*-jában: „xerete talapu”.²⁰

Oravecz Imre visszajára fordítja a mondatlánc logikáját is: a soroló rész utolsó sorának utolsó szava az előtte való sor első szava, annak utolsó szava az előtte való sor első szava, és így tovább. A verset persze előlről kell kezdeni, de aki észreveszi a lánc logikáját, a végén olvashatja visszafelé is. Így igazi láncmese keletkezik. A népmesehagyomány láncmeséi is elég morbidak és fullasztóak tudnak lenni, mint pl. *A kakaska és a jércike*. Niki megint a nonszensz határán jár, a bekebelezős mese a felnőtt számára lehet riasztó tükör, a gyerekeknek viszont „badar” játék. Így rendeződik el számára család és világ.

Kerek világ

Kerek a világ, körbe tudom járni, akár egyedül is:

a szobában tavasz van,
 a folyosón nyár van,
 a konyhában ősz van,
 a kamrában tél van,

¹⁹ Jurij LOTMAN *i. m.* 16–43.

²⁰ KUKORELLY Endre, *Van1kis = Samunadrág*, Kalligram, 2005.

levetem a szoknyám,
fölvesszem a fürdőruhám,
és a szobából a folyosóra megyek,
levetem a fürdőruhám,
fölvesszem a nadrágom,
és a folyosóról a konyhába megyek,
levetem a nadrágom,
fölvesszem a nagykabátom,
és a konyhából a kamrába megyek,
levetem a nagykabátom,
fölvesszem a szoknyám,
és a kamrából a szobába megyek,

és egy évvel öregebb leszek

Niki az időt is játékba vonja, ahogy népi gyermekmondókáink között is találunk több ilyet, pl. a „Kerek Isten fája” kezdetűt. Niki játékterepe – ahol az időt megéli – a lakás, az otthon, ami a kozmikussal analóg teljes világgá válik. Az idő – az évszakok váltakozása – is itt zajlik, itt történik, s ő részt vesz benne, átöltöző játékában cselekvő-érzéki módon azonosul a változással, ami körfolyamat, de ugyanakkor előre is halad, hiszen öregebb lesz egy évvel. A csattanó tehát a spirálmozgás felismerése, a felnőtt számára fogalmi szinten, a gyerek számára cselekvő, tapasztalati szinten. És figyeljük meg, a kötet zárószava: a „leszek” – a kezdőszóval összeolvasva „Niki ... leszek” – jelen idő, a változás folyamatában való jelenlét.

*

Jelenlét-idő hatja át az egész MMM-kötetet, Niki minden játékát, mondókás versbeszédét. Persze nem az elvont, hanem a konkrét idő, ami a tértől, tapasztalástól elválaszthatatlan.²¹ Ezért ismétél, ritmizál, mondókázik állandóan. Ezért játszik, vonja be játékába a teret, ahol él, a lényeket, akikkel él, azok változásait – az időt – és önmagát, aki mindig más, és mégis mindig ugyanaz. Ezért vonja be a jelentéseket is, hiszen a jelenlét egyben nyelvben-lét, a kisgyerek számára is. Jelenlét és jelentés „közötti ingázás”²², „oszcilláció”²³ tehát a létformája, ezért kap a mondóka és az élőbeszéd egyforma szerepet ebben a költészetben. Ezért köthető a szabadvers-hagyományhoz („svéd típus”) és a mondókahagyományhoz egyaránt. Jól megfér egymással a kettő, nincs itt semmi ellentmondás, hacsak nem a kifordítás és ellentétezés logikája, ami a sorolóval együtt a kötet egészét működteti.

²¹ Vö. Lapis József megállapításaival a gyerekirodalmi szövegek „jelenlét-effektusairól”. LAPIS József, *Hangok és szavak tánca*, Alföld, 2016/9., 49. old.

²² Uo. 49.

²³ Jurij LOTMAN *i. m.* 16–43.